

ДРАМАТУРГІЯ Р. КОБЕЦА: СПРОБА ЛІНГВАТЭКСТАЛАГІЧНАГА АСЭНСАВАННЯ

Рыгор Кобец (сапраўднае імя – Міхаіл Мусіевіч-Сапільга) – першы беларускі прафесійны кінадраматург, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР з 1935 г., член літаратурных аб'яднанняў "Звенья", "Мінскі перавал", "Маладняк", БелАПП, член Саюза пісьмennisкаў. Яго творчая спадчына складаецца, у першую чаргу, з кінасцэнарыяў і драматычных твораў, найбольш вядомым з якіх з'яўляецца п'еса ў трох дзеях "Гута".

Пісьменнік павінен пісаць пра тое, што ён на самой справе ведае; таму поўнасьцю зразумела, што месцам падзей (нават вынесеным у якасці назвы) у названай п'есе Р. Кобец робіць завод [1], а дзеючымі асобамі – выхадцаў з рабочага асяроддзя [2]. Зразумела таксама і тое, што асноўнымі грамадска-палітычнымі працэсамі, на фоне якіх разгортваецца ўзаемадзеянне паміж персанажамі [3], з'яўляюцца індустрыялізацыя і калектывізацыя.

Важным сродкам раскрыцця ўнутранага свету дзеючых асоб у любым мастацкім творы з'яўляецца моўная характарыстыка; асабліваю ж значнасць гэты сродак набывае ў творах драматургіі. Гэта вынікае з таго, што асноўная частка тэксту п'есы, нават з улікам аўтарскіх рэмарак, – гэта рэплікі дзеючых асоб. Але Р. Кобец надае лексічным сродкам, што выкарыстоўваюцца персанажамі, больш глыбокае значэнне: яны ўжываюцца ў якасці характарыстыкі не толькі ўласна персанажаў, але і моўнай сітуацыі ў краіне наогул, а таксама для выражэння адносін аўтара да той ці іншай з'явы.

Так, у першай жа карціне "Гуты" ёсць рэліка майстра Скрылёва, якая ўключае словы з рускай мовы:

Скрылёў. Ты дуеш, а падсобнік услед псуе. Спрабуў яму за гэта на мордзе бэцінуць, як нам каціць, – у заўкам пацягнуць... "Не смей личность" чапаць... [4, с. 29].

Прыведзены ўрывак можна разгледзець як сведчанне ўзаемадзейня мовы і сацыяльнага-палітычнага боку жыцця грамадства, а таксама ў якасці адлюстравання моўна-палітычных працэсаў Беларусі як часткі вялікай Краіны Саветаў 20–30-х гг. XX ст.: "кіруючыя кадры" пават на правінцыяльным беларускім заводзе – рускамоўныя. Відавочна, што тут напроіваецца наступная паралель, якой карысталася савецкае кіраўніцтва: калі рускі народ – гэта "старэйшы брат" для астатніх народаў былога СССР, то і руская мова павінна быць мовай палітычнай "эліты" (улады) у рэспубліках, што ўваходзілі ў склад СССР.

Імкненне да рэалістычнага паказу жыцця ў творы выклікала паяўнасць у п'есе "Гута" вялікай колькасці ўстойлівых выразаў (фразеалагізмаў), пераважная большасць якіх адзначана паяўнасцю эмацыянальна-афарбаваных "зніжаных" слоў, частка якіх мае відавочны лаяцкавы характар. Прывядзем толькі некаторыя з такіх выказаў: *з іх дуцу выцягну; хто стане авечкай, таго і воўк з'есць; баюся я іх, як і тата бабычы; пляваць на іх хачу; ды што ты ведаеш, ноччу нарадзіўшыся; озе нам, беднякам, смагаць аб свяце; гэта ты... як у сук уляпіў; каціцца адсюль кітбасой; каб яго жамля не насіла; бач ты, матары яго чорт; чортаведама што творыцца і інш.*

Важна, што ў маўленні дзеючых асоб адбілася здольнасць носьбітаў мовы да дыферэнцыяльнай лексічных сродкаў у залежнасці ад сітуацыі моўных зносін, ад суразмоўцаў. Так, калі рабочыя чакаюць прыезду замежнага інжынера Крэйцберга, які павінен дапамагчы ім з рамонтам абсталявання, каля машыны адбываецца наступная размова:

Пяціонька (працірае вочы). Што, ядрыхен-махен, машына пайшла?

Цыганок. Зараз пойдзе!.. Гваздзёў інжынера вязе!

(Усе ўстаюць, гамоняць, пазяхаюць. Мароз хвалюецца, абмацвае дэталі машыны. Пад'ём: Шунейка, стаў збоку.)

Хлопцы, памятай. Інжынер іхні едзе. Немец, замежны, не наш. Мазгі яго толькі ў арэнду ўзялі... Дык памятай, слоў лішніх не балбачы. Каб ведаў ён, што брыгада шкляроў – культурная. А то там у Еўропе нагавораць чаго ня-добрага. Нам жа будзе не фасон. Ты, Пяціонька, устрымайся... моцных слоў не гавары.

Усе. Правільна. Сцёна. [4, с. 103].

Р. Кобец выкарыстоўвае для дакладнага паказу характараў і такіх петыповы для драматургіі прыём, як паўтор, пабудаваны на ўжыванні слоў-"паразітаў", што сустрэкаюцца і ў маўленні сучасных носьбітаў мовы (як беларускай, так і іншых). Тут трэба зрабіць наступную заўвагу: калі якая-небудзь лексічная адзінка ў маўленні пэўнай асобы набывае надзвычай пашыранае ўжыванне, паўтараецца "дарэчна і недарэчна", то яна ў значнай ступені страч-

ває сваё ўласнамоўнае значэнне і пераходзіць ў разрад так званых вакалізмаў. Вакалізмы, як вядома, з'яўляюцца спецыфічнымі сведчаньнямі пра ўнутраны свет (стан) моўнай асобы. З улікам гэтага пастаяннае ўжыванне выклічніка *ай-я-яй*, характэрнае для дзясятніка Вараксы, трэба разглядаць не як выпадковую дэталь, а як свядома ўжыты драматургам сродак для перадачы ўласнага (аўтарскага) бачання характару дзеючай асобы з яе нерашучасцю, бяззліваасцю, няўменнем з'яўляцца сапраўдным лідарам у калектыве:

Варакса (дакорліва). Ай-я-яй! Ай-я-яй! Таварышы, змена ж наступіла! Падсобнікам рабіць няма чаго, ды і баначнікі без работы стаяць.

Скрылёў. Няхай адпачнуць. Ха-ха-ха!

Варакса. Ай-я-яй! Ай-я-яй! Ізноў? Я ведаецца...

Скрылёў. Ды што ты ведаеш, поччу нарадзіўшыся?

Варакса. Ай-я-яй! Ай-я-яй! [4, с. 30].

Яшчэ адзін сродак, які дапамагае Р. Кобцу больш выразна намаляваць унутраны свет персанажаў, – гэта выкарыстанне рэмінісцэнцый. Не маючы магчымасці рабіць апісанні, ўласцівыя прызямным творам, драматург знаходзіць выйсце ў тых песнях, якія напываюць дзеючыя асобы, перадаючы тым самым не толькі "настрой у пэўны момант", але і істотныя рысы сваёй "духоўнай прасторы":

Люба (з выклікам). А гэта ад мяне залежыць! Што захачу, тое і зраблю. Я, калі хочаце ведаць, з яго вярнуць віць будз.

Скрылёў. Ну, рабі, як знаеш... Да пары толькі Ваську Шунеіку з Шаталавым на вочы не трапляйся. «...» Зразумела?

Люба. Не вельмі, але хай будзе па-вашаму. (Заспявала.) "Молчи, грусть, молчи..."

Скрылёў (улюбёна глядзіць на дачку). О, сцэрва! Уся ў мяне! [4, с. 73].

Цыганок (бадзёра). Наладзім! Пабачыш, наладзім! (Лезе ў кішэню.) Во, цыркуль я прынёс. Цяпер лягчы чарціць будзе... Пойдзем, Змітрок Іванавіч, сёння трэба абавязкова скончыць чарцяжы. (Урачыста.) Хвіліна сур'ёзная надыходзіць!.. Капец! (Лезе па левіцы на гару.) Ну, цяпер трымайцеся, майстры!

Мароз. Цяпер, Сцяпка, ты давай насос каччай... (Прыбірае кнігі.)

Цыганок (улез на гару праз лок, гладзіць рукой мадэль). Вось яна! Сур'ёзная якая стаіць!.. Эх, Змітрок Іванавіч, з кожным днём я, нібы хлопец у дзеўку, усё больш у яе ўлюблюся!.. Хвіліна сур'ёзная надыходзіць. (Заспяваў "Наш паравоз". Схіліўся над столікам, пачаў чарціць.) [4, с. 39].

Сапраўды, невыпадкова Люба, дачка Скрылёва, для якой пачуцці з'яўляюцца сродкам уладкаваць сваё жыццё з чалавекам, што мае грошы і пасаду, падчас размовы з бацькам напывае раманс "Молчи, грусть, молчи" з салоннай чорна-белай меладрамы 1918 г. [5], а слесар-камамолец Цыганок, робячы чарцяжы, спывае надзвычай папулярную ў 20-я гг. XX ст. песню "Наш паравоз", якая адлюстроўвае энтузіязм змагання і калектывнай працы ў маладой Краіне Саветаў [6]. Важна таксама, што Р. Кобец многія рэплікі суправаджае адразу некалькімі рэмаркамі з апісаннем дзеяння або інтанацыі (у прывед-

зеным вышэй прыкладзе колькась рэмарак у межах адной рэплікі даходзіць да 4), што дапамагае акцёрам дакладна зразумець задуму аўтара і сведчыць пра тое, што драматург "бачыў" свой твор падчас напісання, г. зн. ствараў яго менавіта для сцэны.

ЛІТАРАТУРА І ЗАЎВАГІ:

1. Нагадаем, што "гута" – гэта ранейшая назва шклозавода.
2. Вядома, што ў 20-я гг. XX ст. Р. Кобец працаваў спачатку качагарам у бальніцы, а пасля – на мінскім дражджавым заводзе "Пралетарый" (1922–1928), а таксама на піўзаводзе "Беларусь" (1928–1929).
3. Нагадаем, што "Гута" была напісана ў 1929 г.
4. Кобец, Р. Выбраныя творы / Рыгор Кобец; уклад, прадм., камент. А. Кобец-Філімонавай.– Мінск: Кнігазбор, 2009.– 592 с.
5. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_cinema/11793/МОЛЧИ
6. <http://a-pesni.org/grvojna/narod/nachparovoz.php>.